

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE DEMOGRAFİK
RESTORASYON: LOZAN MÜBADİLLERİ/The Demographic
Restoration During the Early Republican Era: Exchanged Population of
Lausanne

Metin KOPAR

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
e-posta: m.kopar@hotmail.com, Orcid:0000000185634114

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü/Article Types
Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date
13 Ağustos 2018/13 August 2018

Kabul Tarihi/Accepted Date
12 Aralık 2018/12 December 2018

Yayın Tarihi/Published Date
24 Aralık 2018/24 December 2018

Yayın Sezonu/Published Season
Aralık 2018/December 2018

Atıf/Cite as

Kopar, M. (2018), “Erken Cumhuriyet Döneminde Demografik Restorasyon: Lozan Mübadilleri/The Demographic Restoration During the Early Republican Era: Exchanged Population of Lausanne”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (16), 292-311.

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir.

Rights Reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE DEMOGRAFİK
RESTORASYON: LOZAN MÜBADİLLERİ**
**The Demographic Restoration During the Early Republican Era:
Exchanged Population of Lausanne**

ÖZ

Modern ulus devletlerinin ortaya çıkması, on dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın başlarında birçok etnik topluluktan oluşan büyük devletlerin parçalanması ve yıkılmasına yol açmıştır. Parçalanmış devletlerden birisi de Osmanlı İmparatorluğu'dur. İmparatorluğun dağılması ile birlikte Balkanlar'da ve Ortadoğu'da köklü siyasi ve demografik değişimler gerçekleşmiştir. Bu değişimler beraberinde kanlı çatışmalar, iç içe yaşayan halkların toplu olarak yer değiştirmesine yol açmıştır. Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin değişimi konusu, Lozan Barış konferansında ele alınmış, Bu konferansta "Türk ve Rum Halkın Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalanarak, sorun belli bir plana bağlanmıştır. Belirlenen bir plan dâhilinde mübadele gerçekleştirilmiştir. Mübadele meselesinin güçlüğü, büyük nüfus kitlelerinin yerlerinden oynatılması ve mübadillerin yerleştirilmesi hususu olmuştur. Mübadele yoluyla gelen köylüler ve çiftçiler, kendilerinin yaşamış olduğu yerlerden farklı bir bölgeye yerleşmiş, İklimi, ziraatı, mahsulü, yaşam şartları farklı olan bu yerlerde hayat mücadelelerini devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Türk-Yunan mübadelesi ile ilgili olarak çok sayıda araştırma yapılmış, yapılan araştırmalar sonucunda konu ile ilgili olarak önemli eserler yazılmıştır. Bu makaledeki temel amaç Cumhuriyet Arşivinden alınan belgeler ışığında mübadillerin durumu hakkında bazı yeni verileri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Mübadil, İmar, Üretim, Komisyon, Ticaret

ABSTRACT

The appearance of modern nation states brought about the dismemberment of great states composed of many ethnic groups and their dissolution during the late of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century. One of the states that dismembered was the Ottoman Empire. Radical political and demographic changes took place with the disintegration of the empire. These changes led bloody conflicts and relocation of peoples who lived together. The subject of the change of the Greeks in Turkey and Turks in Greece were handled in Lausanne Peace Conference. "Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations" were signed in the conference and the issue was planned. The population Exchange was carried out in accordance with the set plan. The complexity of the matter of the population exchange was the displacement and relocation of large populations. Peasants and farmers settled in a region which was different from their previous locations and had to survive in these places where climate, agriculture, and living conditions were various. Many

researches about the Greek-Turkish population exchange were carried out, and prominent studies were put down on paper as a result of the researches. light of documents provided by Republican Archive of the Prime Ministry.

Keywords: *Changed population, Production, Commission, Trade.*

GİRİŞ

Kurtuluş Savaşı sonrası Anadolu manzarası oldukça kötü bir durumdaydı. Kütahya, Afyon, İzmir, Aydın, Bilecik, İzmit, Bursa, Balıkesir Vilayetlerinin tamamında, Eskişehir, Çanakkale, Denizli Vilayetlerinin bir kısmında binlerce evler ya tamamen ya da kısmen yanmış veya yıkılmış, bütün Rum ve Ermeni köyleri ve mahalleri boşalmış ve çoğu yıkılmış ve yüzbinlerle hayvan götürülmüş veya imha edilmiş, yüzbinlerce insan yardıma muhtaç hale gelmişti. Manisa Vilayeti ve Trakya hariç olmak üzere 414 köy tamamen, 634 köy kısmen yanmıştı. 57.203 ev tamamen yakılmış ve 5.701 ev de kısmen tahrip edilmişti. Manisa Vilayetinde ki tahribat yalnız başına bunlara tekabül edecek durumdaydı. Bütün bunlara rağmen Kurtuluş Savaşı işgal güçlerine ve onların destekçilerine karşı kazanılmış, kazanılan bu eşsiz başarının ardından diplomasi alanında büyük zaferi taçlandırın bir belge niteliğinde olan Lozan antlaşması imzalanmıştı. Lozan'da imzalanan ahitnameye göre Türkiye'de kalmış bulunan Rumlar Yunanistan'a gönderilecekler ve Yunanistan'da ki Türkler ise Türkiye'ye göç edileceklerdi. Miktarları tahmin edilenden yüksek olan bu insanların getirilmesi ve yerleştirilmesi oldukça önemliydi.

1. MÜBADELE VE İSKÂN

Cumhuriyet Hükümetinin önem verdiği konulardan birisi de Mübadiller sorunu oldu. Türk Yunan heyetleri arasında Lozan'da 30 Ocak 1923 günü Türkiye ve Yunanistan arasında "Yunan Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalandı. (Aktar, 2007:111-112) Yapılan bu protokol doğrultusunda Yunanistan'ı terk etmek zorunda bırakılan Müslüman nüfusun iskân meselesinin çözüme kavuşturulması için Cumhuriyet hükümetinin kesin ve kalıcı adımlar atması gerekiyordu. Çünkü nüfus mübadelesi ile 400.000 kadar Müslüman Türk ile 900.000 kadar Hristiyan Rum'un yer değiştireceği belirtilmekteydi. (Ersel, 2003:20-22) Göçün boyutları pek de küçük olmadığından sorun oldukça ciddiye. Bu sorunun giderilmesi için atılan ilk adım 8 Kasım 1923 yılında Yeniden Yapılanma, Mübadele ve İskân Bakanlığı kurulmasını öngören bir kanunun kabul edilmesi oldu. Kurulan bu Bakanlık bu işten tamamen sorumlu kılındı.(Belli, 2006:90) Bu Vekâletin başına İzmir mebusu Mustafa Necati getirildi. Vekâlet, 11 Aralık 1924 tarihine kadar görev

yaptı. (Ağanoğlu, 2001:593) Yapılan düzenleme ile Mübadele ve İskân Müdürlüğü ve İmar Genel Müdürlüğü olmak üzere iki genel müdürlük halinde çalışmalarını yürüttü. 17 Temmuz 1923 tarihinde çıkarılan Mübadele'nin yürütülmesi konusunda ilk düzenleme yapıldı. Bu düzenlemede gelecek olanların kabulleri ve iskân edilecekleri bölgelere nasıl sevk edilecekleri ile ilgili olarak kararlar alındı. Gelenler geldikleri coğrafyanın özelliklerine göre dağlık ya da deniz kıyısı olmak üzere ikiye ayrıldı. Gelenlerin geldikleri coğrafya ya benzer bir araziye yerleştirilmesi ve mesleki açıdan da uygun yerler aranması koşulları arandı. (Önder, 1990:166) Bu durum Türkiye'nin iktisadi, sosyal, siyasi, demografik ve kültürel beklentileri açısından büyük önem arz etmekteydi. Bundan dolayı 1923-1925 yılları arasında nüfus mübadelesinin gerçekleştirilmesi çalışmalarına başladı. (Hatipoğlu, 1197: 46)

Mübadele meselesinin güçlüğü, büyük nüfus kitlelerinin yerlerinden oynatılması mübadillerin yerleştirilmesi hususuydu.(Selek, 2006:497) “Büyük Mübadele” olarak bilinen bu nüfus değişiminde Türkiye’den Yunanistan’a yaklaşık 1.100.000 ile 1.200.000 Rum göç etti. Türkiye’ye ise yaklaşık 500.000 civarında Türk geldi. (Güler, 2007: 178) Lozan Antlaşmasına göre Karasu’dan itibaren, batı sınırında kalan bütün Yunanistan Müslümanları mübadil sayılmıştı. Bunların yaşadıkları yerlerden karadan ve denizden alınması ve mübadilleri Türkiye’de emvali metrukeye ve kendi kabiliyet ve sanatlarına göre dağıtılması ve yerleştirilmesi çok önemli bir iş olmuştu. Mübadele İmar ve Vekâleti oluşturulmadan önce, Muavenet-i İçtimaiye Müdürü Doktor Muhiddin Celal Bey’in başkanlığında oluşturulan kurul, göçmenlerin yerleşecekleri alanların seçilmesinde belirleyici rol oynamış ve gelecek mübadele göçmenlerinin yerleştirilmesi için 6 Eylül 1923’te, ülkenin sekiz yerleşim bölgesine ayrılmasını kararlaştırdı. Bu bölgelere Yunanistan’ın hangi yöresinden, kaç kişinin yerleştirilmesinin uygun olacağı üzerinde duruldu. (Tosun, 2002:128-129)

Tablo:1 Türkiye’ye Geleceklerin Yerleştirileceği Yerler
(BCA:030.10/124.885.4, Lef: 3)

Geldikleri Yerler	Tütüncü	Çiftçi ve Bağcı	Zeytinci	Toplam	İskân Olunacağı yerler
Drama ve Kavala	30.000	0	0	30.000	Samsun
Serez	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana
Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye	2.500	15.000	5.000	22.500	Malatya

Kayalar, Karaferye, Vodina, Katerin, Alasonya, Langaza, Demir hisar, Gevgelinin Yunanistana kalan köyleri, Yeniceivardar, Karacaabat	3.000	25.000	15.000	43.000	Amasya, Tokat, Sivas
Zeytinci, Dirama ve Kavalalılar	4.000	20.000	40.000	64.000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli
Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop	20.000	55.000	15.000	90.000	Çatalca, Tekirdağ livaları, Karaman livaları, Karaman Niğde
Preveze ve Yanya	15.000	40.000	0	55.000	Antalya, Silifke
Midilli, Girit vs. adalar	0	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin
Toplam	94.500	200.000	100.000	394.500	

8 Kasım 1923 tarihinde çıkarılan Mübadele, İmar Kanunu ile halkın taşınma, beslenme, barınma, yerleşme ve yerleşenlerin iki ay süresince göçmenlere yapılacak yardımların devam etmesini sağlayacaktı. Onarım ve yerleştirme işlerinde devletin tüm imkânları seferber edilecekti. Mülki ve askeri idareler halkın isteklerinin yerine getirilmesinde gerekli çalışmaları yapacaklardı. (Zengin, 1998:78-79) Gelen insanların nerelere yerleştirileceğine dair planlar yapıldı. Buna göre; Drama ve Kavala'dan 30.000 tütüncünün Samsun'a, Serez'den 20.000 tütüncü, 15.000 çiftçi ve bağcı, 5.000 zeytinci Adana'ya; Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye'den 2.500 tütüncü, 15.000 çiftçi, 5.000 zeytinci Malatya'ya; Kayala, Karaferye, Vodina, Katerin, Alasonya, Langaza, Demir hisar, Gevgelinin Yunanistan'a kalan köyleri, Yeniceivardar, Karacaabat'dan 3.000'i tütüncü, 25.'i çiftçi ve bağcı, 15.000 zeytinci, Amasya, Tokat ve Sivas'a, Zeytinci, Drama, Kavala ve Selanik'ten 4.000 tütüncü, 20.000 çiftçi ve bağcı, 40.000 zeytinci, Manisa'ya, İzmir, Menteşe, Denizli'ye; Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop'dan 20.000'i tütüncü, 55.000 bağcı ve çiftçi, 15.000'i zeytinci, Çatalca'ya, Tekirdağ, Karaman, Karaman,

Niğde'ye; Preveze ve Yanya'dan 15.000'i çiftçi ve bağcı, 40.000'i zeytinci, Antalya ve Silifke'ye; Midilli, Girit ve diğer adalardan 30.000 çiftçi ve bağcı, 20.000 zeytinci, (BCA, 30.10/123.873.18) Ayvalık, Edremit ve Mersin'e yerleştirilmesi planlanıyordu. Mübadil olarak gelecek insanların yaklaşık 394.500 kişi olacağı düşünülerek gerekli çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. (BCA: 30.10/124.885.4, Lef: 3)

Mübadele yoluyla gelecek köylüler ve çiftçiler, kendilerinin yaşamış olduğu yerlerden farklı bir bölgeye yerleşeceklerdi. İklimi, ziraati, mahsulü, mamulâtı, yaşam şartları farklı olan bu yerlerde hayat mücadelelerini devam ettirirken, bu insanların hayat fizyolojileri ve iktisadi durumlarında önemli sarsıntılar meydana gelecekti. Gelecek olan insanların geldikleri yerin iklimine uygun, mesleki geçim kaynaklarına yakın yerlerin seçilmesi gerekiyordu. Göçmenlerin, gelecekleri yöre olarak, tütüncü, çiftçi, bağcı, zeytinci olarak gruplara ayrıldı. (Arı, 1995: 51-52) Mustafa Kemal, "Âlem-i İslam Hitabesi" başlığını taşıyan ve "Türk milleti ne kadar vesait malik olursa olsun, bu vesait yine kafi değildir. Harp esnasında Yunanlıların ayak bastıkları Anadolu mamureleri bugün virane olmuştur. Yunan hırs ve hıyanetine kurban giden kardeşlerin toprakları da harabeye dönmüştür. İşte Türkiye hükümeti ve Türk milleti bu yerleri imar etmeğe, düçar oldukları mahrumiyet sefaletten bir dakika evvel kurtarılmaları lazım gelen Yunan idaresindeki Müslümanları buralara iskâna yaklaşık beş yüz bin kişiye ekmek vermek için yardım bulmağa çalışacaktır" şeklinde hazırlanan beyannamenin İslam âlemine gönderilmesine karar verilmiş, ayrıca Cemiyet-i Akvam'ın muhacirlere yardım yapması hususu dile getirilmişti. Mübadelenin kış mevsiminde başlamış olması, nüfus değişimi için doğru bir zaman olmadığı Türkiye'de tartışmalara neden oldu. Türk hükümeti bunun bahar ayında yapılmasının daha uygun olacağı taraftarı olmasına rağmen, Yunanistan'ın acele etmesi sebebiyle ilk mübadele kafilesi Aralık ayında yola çıkarıldı. Yola çıkanlar için gerekli tedbirler alındı. Göçmenlerin çoğunun aşuları yapılmış olmasına rağmen, Veba salgını hızla yayıldı. Gerek Veba salgını gerekse de kış ortamının getirdiği zorluklar ve kayıpların artması gerekçe gösterilerek, bazı yerlerdeki mübadillerin göç ettirilmesi bahar aylarına bırakıldı. (Toprak, 2015:259)

Mübadelenin önemli kısmının tamamladığı 1924 yılı ortalarında Mübadele Komisyonu Başkanının verdiği bir beyanatta özetle şöyle diyordu: "Bugüne kadar mübadele işinde gösterdiğimiz gayret konusunda kendimizi methetmek istemeyiz. Ancak heyetimiz iyi neticeler elde etmiştir. Hiçbir yerde emsali görülmemiş, oldukça mesuliyetli ve müşkül olduğuna şüphe olmayan bu mübadelede iki taraf iyi niyetle çalışmış ve vazifelerini mümkün mertebe ifaya

çalışmıştır. Tahliye 4-5 sene sürer sanıyorduk. Görüyoruz ki sevkiyat kıştan evvel sona erecek”. (Aghatabay, 2007:131,151-152) Mübadele Komisyon Başkanı, bu göçün bir an önce bitmesi gerektiğini düşünüyordu.

Mübadelenin resmen başlaması, muhacirlerin ülkeye nakli, beslenme, barınma ve sağlık sorunlarını beraberinde getirmişti. Giden Rumlar ile gelen Türklerin meslek ve işkolları arasındaki uyumsuzluk, Anadolu’da ki üretim yapısı üzerinde de olumsuz etki yapmıştı. Gelen Türklerin çoğu Selanik kent nüfusu hariç köylü iken, giden Rumların çoğu esnaf ve sanatkârdı. (Akalin, 2010: 75) Türkiye’den giden Rumların %80’i şehirli, %20’si ise kırsal kökenli idi. Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen Müslümanlar ise, küçük ölçekli çiftçilikle uğraşan kimseler ve köylülerdi¹. Kırsal kökenli olanlar gelenlerin %70’ini oluştururken, şehirli ve kasabalılar ise %30’unu oluşturmaktaydı. (Arı, 1999:12-13)

Müslümanların çoğu halis çiftçi olup tüccar ve sanatkâr olanları nispeten azdı. Bu halkı çiftçi olarak dağıtmak hem bunların ve hem de memleketin menfaati icabı olduğundan bu husus ağır müşküller doğurmuştu. Diğer taraftan kalan metrukâttan hanelerin ve bilhassa köylerdeki evlerin çoğu gidenler tarafından tahrip edilmiş ve kalanlarda evleri yakıp yıkılanlar tarafından işgal edilmiş olduğundan bunları da tahliye etmek daha büyük müşküller doğurmuştu. Ev bulmak, iskân edilecek yerlerde yeterli miktarda arazi ve ev bulunmaması ve olan yerlerde oraya gönderilen halkın o tarlalardan çıkan mahsulleri işlemekle uğraşmış bulunmaması da ayrı meşguller meydana getirmişti. İşte bu müşküller karşısında programda duruma göre çok önemli değişimler yapmak zorunda kalınmış ve bu iş yıllarca sürdürülmüş ve bazı mübadiller de birçok yerleri dolaşmak zorunda kalmışlardır. İlk önce mübadile gönderilen yerde ikamet mecburiyeti konulmuş, ailelerin yerleştirildikleri bölgeleri terk etmeleri durumunda bir kez daha yerleştirme hakkına sahip olmadıklarını açıklamıştı. Bütün bu sıkıntılara göğüs geren Hükümet 99.709 hanede

---

¹ Renee Hirschon, “Lozan Sözleşmesinin Sonuçları”, Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, İstanbul 2005, s.22, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nin Türkiye Cumhuriyeti’nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi”, Mübadele, İmar ve İskân vekili Mahmut Celal (Bayar) Bey, TBMM’de eleştirilere verdiği cevapta, durumu şöyle özetlemekte: “İtiraf ediyorum ki; gidenlerle gelenlerin şerâiti hayatiye ve iktisâdiyesi, müsavi değildir. Gidenler ekseriyet itibariyle esnaf ve tüccar, gelenler ekseriyet itibariyle rençberdirler. Efendiler gelenlerin ekseriyeti azimesi köylüdür, gidenlerin çoğunluğu şehirlidir.”bkz., Fahriye Emgili, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti’nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi”, Türkiye Sosyal Bilimler Dergisi, S.3, Aralık 2015, s.110-111.

379.913 mübadili Kavala, Selanik, Golos, Preveze, Parga Limanlarına, Girit, Midilli ve diğer adalara vapurlar göndererek aldirmiş, bunları İzmir, Antalya, Mersin, Samsun, İzmit, Mudanya, Bandırma, Tekirdağ ve İstanbul iskelelerinden mürettep yerlerine göndermiş ve bir kısmını da trenle Trakya'ya ve İstanbul'a getirmişti. Muhacirlerin bir an önce üretici duruma getirilmeleri uzun bir savaş dönemi ardından ekonomik bir sıkıntı içinde bulunan Türkiye için önemli olduğu kadar, başını sokacak iyi kötü bir eve kavuşan göçmenin bundan sonra devlete muhtaç olmadan, kendi yaşamını kendisinin sürdürebilmesi açısından önemliydi. İskân edilecek yerlere 409.014 mübadilin yerleştirilmesi ve toplam hane miktarının ise 82.057 olduğu tahmin edilmişti. (BCA: 272.12/40.41.4)

Şehirlere kasabalara ve köylere dağıtılan bu büyük insan kitlesi bir taraftan sevk esnasında misafirhanelerde ikamet edinilmiş, yiyecek ve diğer ihtiyaçları buradan karşılanmıştı. İlk zamanlar sadece bunların oturtulması ve müstahsil hale geçmesi düşünülerek mevcut metruk mallar istihkak miktar ve derecesine bakılmayarak dağıtılmıştı. (BCA:30.18.1/10.33.20) Devletin en önemli hedeflerinden birisi mübadillerin buldukları yerlerde üretici durumuna geçmeleri ve ticaret hayatını devam ettirmeleriydi. Bu noktada devletin, mübadillere önemli miktarda destek sağladığı görüldü. Bu destek karşılıksız kalmamış, mübadillerin çalışmaları, tarım ve tütün ekiminde önemli miktarda üretim artışına sebep oldu. (Erdal, 2007:1271) İlk yıldan itibaren mübadillerin dörtte üçü üretici hale getirilmişlerdi. Bunların ihtiyaçlarını karşılamak için 7.618.000 kilo zahire, 22.994 çift öküz, 27.501 pulluk, 41.257 çift edevatı, 12 traktör, 25 çayır ve orak makinası verilmiş ve bu ihtiyaçların karşılanması noktasında ayrıca bir de talimatname hazırlanarak, bu talimatnamenin titizlikle uyulması istenmişti. (BCA: 272. 12/ 41.45.6) Bölgeye getirilen mübadillere yeni evlerin yapılması çalışmalarına başlanmış, eski evlerin onarımı için gerekli malzemeler sağlanmış ve ayrıca yiyecek ve yakacak yardımı yapılmıştı. Mübadillere iaşenin nasıl dağıtılacağı 1923 Aralığında çıkan tamim ve 25 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan İaşe talimatnamesi İskân Kanununa dayandırılmış, verilecek yiyeceğin miktarı, süresi ve türü İcra Heyetinin onayı ile belirlenmişti. (BCA: 272. 14/ 76.27.9)

Mübadillere, iskân verildiği yerlerde ekim yapabilmeleri için iki buçuk dönüm toprak, toprağı işleyebilmeleri için tarım aletleri, daha fazla ürün elde edebilecek tütün, pamuk, susam, fasulye, soğan, kavun, karpuz, mısır, patates tohumu, bahçelerde yeni meyve verecek ağaç fidelerinin verilmesi kararlaştırılmıştı. (Erdal 2017:210) Bütün bu çalışmalarda temel amaç, Türkiye'ye gelmiş göçmenlerle, savaş sırasında her şeyini kaybetmiş insanları bir an önce içine düştükleri bu

durumda kurtararak, öncelikle iskân etmek, sonrasında da tüketici olmaktan çıkararak üretici duruma getirmektir. Yoğun göç hareketleri sonunda Türkiye’yi terk eden Rumların iktisat alanında; ticaret ve hizmet sektöründe yarattığı boşluğu gelen mübadillerin doldurması beklenmekteydi. (Ökçün, 1971: 421) Bu suretle hem bu insanların hem de ülkenin refahının yükseltilmesi hedeflenmekteydi. (Gökacı, 2010: 187-188) Mübadillerin iskânı, yeni bir kan akışına sebep olacaktı. Anadolu’daki yerli halk ile dışarıdan gelecek, seviye olarak Orta ve Şarki Anadolu köylerinden üstün bir durumda olan Rumeli Türklerinin iskânı, ülke genelinde hareketlilik, genel bir seviye yükselmesi yaşayarak genel bir kalkınma ortamının doğuşuna sebebiyet verecekti. (Karataş, 2004:122)

Tablo 2: Mübadele, İmar ve İskân Vekâlet’inden Mübadillere yapılan Tohumluk Dağıtımı (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:49)

	Kilo
Beyaz Darı	25.717
Bakla	9.021
Yulaf	6.575
Susam	1.370
Karpuz Tohumu	25
İpek Böceği	1.720 kutu
Buğday	2.678.802
Arpa	2.464.980
Mısır	2.113.999
Patates	142.295
Fasulye	124.990
Arpacık Soğanı	17.369
Nohut	27.216
Yekûn	7.614.079

Gelen muhacirlerin birinci derecede ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Bunların başında toprak, zirai aletler ve tohumluk ihtiyacı geliyordu. İskânı yapılan muhacirlerden çiftçi olanların ziraat mevsimi geçmeden ziraat faaliyetlerine atılmaları için ileride elde edilecek gelirden kesilmek üzere tohumluk, çift hayvanı ziraat araç ve gerecinin sağlanması ve dağıtılması için bir talimatname hazırlanmıştı². Bu talimatname doğrultusunda 25.717 kilo Beyaz Darı,

² Hazırlanan talimatnameye göre: 1- Çift hayvanı bulunmayan her haneye bir ya da iki baş hayvanla, ihtiyaç derecelerine ve kendilerine tahsis olunan araziye göre, aynen ve bedelen ziraat araç-gereci ve tohumluk dağıtılması ve bunları satmayacaklarına ve bunları amacının dışına kullanılmayacağına dair

9.021 Kilo Bakla, 6.575 kilo Yulaf, 1.370 kilo Susam, 25 kilo Karpuz Tohumu, 2.678.802 kilo Buğday, 2.464.980 kilo Arpa, 2.113.999 kilo Mısır, 142.295 kilo Patates, 124.990 kilo Fasulye, 17.369 kilo Arpacık Soğanı, 27.216 kilo Nohut dağıtılmıştı. (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:49)

İmar ve İskân komisyonu sanatkârlara meşgul oldukları sanatın gerektiği alet ve edevatın dağıtılması çalışmalarına da başladı. Sanatlar ve meslekler içinde henüz usta olmayıp, usta yanında çalışmış ve çıraklık devresini tamamlayarak, kalfâ aşamasına gelenlere bu oranların yarısı verilecekti. Bu tür yardıma ihtiyacı olanların listeleri, mensup oldukları köylerin ihtiyar heyetlerince hazırlanacak, imar ve iskân müdürleri veya vilayet müdürleri tarafından onaylanacaktı. Muhacirler alacakları alet ve araç ve gereçleri satmayacaklarına dair kefaletname vereceklerdi. Sanatkâr muhacirlere verilecek alet, araç ve gereç bedellerini üç senede ve altı taksitle ödeyecekti. Taksitler aletin verildiği tarihten bir yıl sonra başlanacaktı. (Aghatabay, 2007: 197-198) Bu talimatname doğrultusunda tablo 3 belirtilen çok sayıda araç ve gereç halka dağıtıldı.

Tablo3: Mübadele, İmar ve İskân Vekâlet'inden Yapılan Alet Ziraiye Dağıtımı (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:4)

Nevi	Adet	Nevi	Adet
		Çatal Bel	22.385
Orak	310	Bel	13.770
Elek	258	Pulluk	27.501
Beygir tarağı	2	Çift Hayvanı	22.994
Araba	20	Boyunduruk	245
Düğün	9	Kara Saban	15
Koşum	30	Bağ bıçkısı	2.780
Tırmık	2	Bağ testeresi	1.818
Polvarizatör	8	Dikil	364
Göz taşı kükürt	19.070 Kilo	Traktör	12

ait oldukları ihtiyar heyetlerinden birer kefaletname getirmeleri, 2-Her aileye tohumluk için 75, çift hayvanları için 100, tarım araç ve gereçleri için 50 lira verilmesi, 3- Bu tür yardıma ihtiyacı olanların belirlenmesi ve listelerinin hazırlanması için ve mal olarak yapılacak yardımlarda bunların satın alınması veya başka yollardan sağlanması ile imar ve iskân komisyonlarının görevli bulunması, 4- Yapılacak bu tür yardımlarının bedeli karşılığında göçmen ailesinden borç bedeli karşılığında göçmen ailesinden borç senetleri alınması, borcun ödenmesinde senedin düzenleme tarihinin esas alınması ve geri ödemenin bir yıl sonra başlayarak beş yıl içinde ve on taksit olarak geri alınması esasları getirildi. bkz., İskan Tarihçesi, İstanbul 1932, s.27-28.

Kireş	278 Kilo	Orak Makinesi	5
Muhacirlere sermaye	15.238	Çayır Makinesi	20

Kurtuluş Savaşı bitiminde, Türkiye’deki kentlerin, kasabaların ve köylerin yaşam standartları oldukça kötü durumdaydı. Ege ve Karadeniz bölgeleri adeta yerle bir olmuş, insanlar yoksulluk sınırının altına düşmüşlerdi. Gerek işgalci askerlerin geri çekilişi, gerek Rum çetelerinin kıyımlar, gerekse bunlarla savaşan Türk ordusunun ileri hareketleri sırasında çıkan çatışmalarda pek çok yerleşim yeri yanmış yıkılmıştı. İstanbul vilayeti ile Anadolu’nun Marmara sahilleri, önceleri Rum köylerinin çoğunlukla buldukları yörelerdi. Karadeniz ve Ege bölgelerinde de çok sayıda Rum köyü vardı. Savaş sırasında Marmara yöresindeki köylerin yaklaşık yüzde yetmişi yakılıp yıkılmıştı. (Arı, 1989:704) Yunan işgalinin bitiminden sonra, köylerde yıkık evlerin pek çoğunun onarımına, yerel kaynaklarla ve doğal olarak da köylülerin kendi çabalarıyla ya da küçük belediyelerde halkın katılımıyla, ufak tefek onarımların ya da yeniden yapımların gerçekleştiği görülmekteydi. (Arı, 1990:58-60)

Bu dönemde 1.682.704 Lira sarfı ile 19.279 ev tamir edilmiş ve 4.567 ev, 66 köy meydana getirilmiştir. Bu yerleştirme sırasında birçok mübadil bir taraftan araziye beğenmemek, diğer taraftan akrabalarından uzak kalmamak için başka yerlere göç etmek istemişlerdir. Bu durumda hükümet bir takım idari ve kanuni tedbirlerle bunun önü alınmıştır. Mübadele hükümleri çerçevesi içine Türkiye’ye gelen halkın bir kısmı Balkan Harbinden sonra Türkiye’ye gelmişlerdir. Bunlar esasen kısmen iskân görmüşlerdir. Görmeyenler de bu dönem içerisinde yerleştirilmişlerdir. Bir taraftan mübadele işi devam ederken diğer taraftan Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya’dan Rusya ve İran’dan akıp gelen muhacirler de ihmal edilmemiş, uygun yerler seçilerek belli bölgelerde yerleştirilmişlerdir. (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:13)

Birinci yerleştirmeden sonra Mübadillerin istihkaklarını tahakkuk ettirerek bunlara karşılık mal vermek veya verilmiş malları mahsup eylemek devri açılmıştır. Bu devre de istihkak sahibi her mübadil aileye birer dosya açılmış ve bu dosyalar üzerine işlenmiştir. Açılan dosyaların miktarı 132.280 adet olup bunlardan 33.486 âdeti teffiz dosyası ve 98.794 âdeti iskânı adi dosyası halinde neticelenmiştir. İskânı adi suretinde neticelenenlerin çoğuna mal teffiz edilmiş olup ancak bunlara teffiz edilen miktarlar adi iskân derecesini geçmemiş olduğundan adi iskân sırasına geçirilmişlerdir. Bir kısmı da istihkak tahakkuk ettirilmeyerek doğrudan adi iskânla neticelendirilmiştir. Bu kısım için verilmiş olan mallar, adi iskân defterine girmiştir. İstihkakları tespit ve buna mukabil emval teffiz eylemek üzere Vilayetlerde teffiz komisyonları teşkil olunmuş ve bu

komisyonlar marifeti ile kıymetli tasarruf vesikası olanlara %50 ve kıymetsiz tasarruf vesikası bulunanlara %40 ve tasarruf vesikası olmayanlara %20 nispetinde istihkak tahakkuk ettirilmiş ve tahakkuk ettirilen istihkaklara mal teffiz edilmiştir. Mal teffizi işi 1.771³ numaralı kanunun neşri tarihi olan 28 Mart 1931 tarihine kadar devam etmiş ve bu tarihte kanunla buna son verilmiştir. (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:14)

Tablo 4: Mübadillere verilen mallar (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:5)

Vilayetler	Aile Adedi	Aile Nüfusu	Hane	Dükkan	Arsa	Tarla	Bağ	Bahçe
Adana	1.640	5.862	1.640	344	41	45.187	2870	84
Afyon	109	358	74	.	.	3.472	.	58
Aksaray	1.076	3.186	747	22	.	13.561	2.178	2.273
Amasya	475	2.087	448	43	5	14.887	1.549	.
Ankara	185	925	135	159	56	16.426	286	290
Antalya	1.087	4.015	1.033	228	.	106.780	939	.
Aydın	2.264	8.312	1.893	201	144	97.256	.	12.466
Bahkesir	7.541	25.515	7.018	1.583	958	131.541	606	906
Bilecik	771	2.665	.	.	.	11.308	2.696	3.393
Bolu	14	122	5	9	.	3.131	.	.
Burdur	102	380	98	8	.	2.403	330	57
Bursa	7.082	31.058	5.317	719	1844	150.221	4.445	33.885
Çanakkale	2.143	9.646	2.709	152	8	87.894	1.091	3.492
Çankırı	2	5	2	.	.	.	.	6
Çorum	428	1.680	181	83	42	18.697	297	150
C. Bereket	602	2.396	486	48	16	13.482	.	960
Denizli	490	1.740	193	141	.	14.511	.	.
Diyarbakır	3	8	2	4	.	296	.	.
Edirne	10.354	24.705	10.354	128	243	400.334	11.998	3.485
Elaziz	174	651	174	.	.	11.484	.	.
Erzincan	272	945	272	.	.	11.805	.	.
Eskişehir	255	1.214	186	29	214	4.633	1	.
G. Antep	119	438	117	.	.	8.082	.	.
Giresun	216	832	214	39	.	938	.	6.118
Gümüşhane	17	130	839	.	.	11.191	.	.
İçel	143	543	143	16	.	5674	.	32
İzmir	13.234	62.947	5.000	3.000	.	1000.000	5.000	5.000
Isparta	264	984	254	39	.	6.281	830	193
İstanbul	8.610	33.328	2.553	2.000	.	937.441	12.158	.
Kastamonu	97	333	94	27	.	771	13	.
Kayseri	1.644	6.150	1.640	119	.	65.244	3.721	3.008

³ “Lozan sulhunun akdini ve Cumhuriyetin teessüsünü müteakip muhacir, mübadil, mülteci ve harikzede yüzbinlerce halkın sevk, iaşe, iyva ve iskânları zarureti karşısında ihdas olunan Mübadele, İmar İskân Vekâleti ve bilahare İskân Müdüriyeti Umumiyesi geçermiş oldukları felaketler itibarı ile muhtelif sıfat ve isimleri taşıyan bu vatandaşlara aileleri ile birlikte hayatlarını sıyanet edecek tedbirlerle yardım etmek saniyen zarar ve ziyanların bir dereceye kadar telafiye medar olacak kanuni tertipleri tatbik eylemek yolunda yıllarca uğraştı. Sekiz süren mübadele, teffiz temlik işlerinin intacı hakkında geçen sene Büyük Millet Meclisinin kabul ve tasdikma iktiran eden 1771 numaralı kanunun tatbiki ile bu işlerin de kati tasfiyesi tam bir senede ikmal edildi”. bkz., Serap Yeşiltuna, Resmi Kanun, Kararname, Rapor ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler, İstanbul 2007, s.234-235.

Kırklareli	4.729	19.739	4.437	192	.	251.069	3.005	.
Kocaeli	5.071	17.074	1.688	295	27	111.218	.	.
Konya	1021	4.023	1.021	156	.	33.858	32	492
Kütahya	176	669	139	64	3	4.145	.	.
Malatya	1	4	1	.	.	.	.	.
Manisa	3.662	15.468	2.349	155	423	45.572	22.893	798
Maraş	103	842	103	.	.	5.000	1.711	274
Mersin	803	3.091	680	115	2	23.264	1.075	942
Muğla	644	2.401	641	99	.	27.040	.	89
Niğde	3.969	15.750	.	120	.	134.709	.	.
Ordu	332	1.438	389	178	148	21.174	.	24
Samsun	6.288	23.454	4.209	511	544	112.997	.	.
Sinop	225	920	204	41	.	8.202	.	.
Sivas	486	1.918	288	15	.	25.636	.	.
Ş.Karahisar	1.425	5.617	1.515	.	.	58.450	.	.
Tekirdağ	6.430	23.221	3.179	361	266	290.571	18.878	1.722
Tokat	1.630	6.209	1.325	25	75.868	.	.	.
Trabzon	77	393	77	65	.	590	.	.
Urfa	1	3	1	.	.	.	.	80.100
Yozgat	1.113	3.911	598	67	3	56.731	4	.
Zonguldak	207	938	207	9	.	1.542	.	3
Yekûn	99.709	380.243	66.872	11.609	80.855	4.406.699	98.606	160.300

Dört nolu tabloda gösterildiği üzere 379.713 nüfuslu 99.709 aileye mübadil sıfatı ile 66.872 ev, 80.855 arsa, 11.609 dükkân, 98.606 dönüm bağ, 160.300 dönüm bahçe ve 4.406.699 dönüm tarla olmak üzere 4.663.499 dönüm toprak teffiz edilmiştir. 1771 numaralı Tasfiye kanunun⁴ yayınlanma tarihine kadar mal tefevvüz edemeyen ve istihkakın tamamını alamamış olan mübadillerin kalan istihkaklarına karşı bu kanunla tasfiye vesikası verilmesi esası kabul edilmiştir. Hiç mal almamış veya üçte birden az mal almış olan mübadillere üç ve üçte ikiden az mal tefevvüz edenlere iki ve üçte iki ve daha fazla nispette mal tefevvüz edenlere de bir kuponla tasfiye vesikası verilmiştir. (BCA: 030.10/ 124.885.4, Lef:15)

⁴ “Madde 1.-1771 sayılı kanun hükümleri uyarınca istihkak sahiplerine verilmiş olan tasfiye vesikalarına bağlı kuponlardan: A) 1 ve 2’nci tertiplerden asıl istihkak sahiplerinin elinde bulunanlar başa baş para ile B) 3’ncü tertiplerden yine asıl istihkak sahiplerinin elinde bulunanlar başa baş Hazine bonusuyla; C) 1’nci tertipten devir ve temlik edilmiş olanlar başa baş Hazine bonusuyla; Ç) İkinci tertipten devir ve temlik edilmiş olanlar % 85 itibariyle ve Hazine bonusu ile D) 3’ncü tertiplerden devir ve temlik edilmiş olanlar % 30 itibariyle ve Hazine bonusuyla; ödenerek tasfiye edilir. Devir ve temlik edilmiş olan kuponlar asıl istihkak sahipleri tarafından sonradan geri alınmamış olsa bile devir ve temlik edilenler hükmüne tâbidir”. bkz., Resmi Gazete, 1771 Nolu Kanun

Tablo 5: Tasfiye Heyetinden İstihkak Mazbatası Mukabilinde Verilmiş Olan Vesikaların Miktarı ve Kıymeti (BCA: 030.10/ 124.885.4, Lef:6)

Vesika adedi	İstihkak Kıymeti	Kuponun Nevi	Vesikalar Umum kıymeti
2257	386.777.20	Bir kuponlu	386.777.20
1457	563.358.81	İki	1.126.717.62
3302	1.576.393.02	Üç	4.729.179.06
7016	2.526.529.03	Yekûn	6.242.673.88

Tasfiye vesikalarına karşı mübadil Rumlardan teffiz harici kalmış bulunan mallar karşılık gösterilmiş olup evvela birinci, ikinci ve en son üçüncü kuponların bedelleri ödenmek veya bu kuponlar müzayedelerde nakit yerine kullanılmak tasfiye kanunu hükümleri iktizasında bulunulmuştur. Mübadillerden mal tefevvüzü suretiyle istihkaklarını kapatamayanlara da istihkakları karşılığı olarak 6.242.673 Lira kıymetinde 7016 adet Tasfiye Vesikası verilmiş ve bu vesikalara karşılık gösterilen Rum metrukesi malları müzayedeye çıkarılmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin tarihte misli olmayan muvaffakiyetlerden birisi 500.000'lik bir nüfus kitlesinin getirip bir buçuk yılda yerleştirmek ve büyük bir kısmını müstahsil hale koymak ve bunların sahip buldukları gayrimenkullerin heder olmasına meydan vermeyerek mübadele şeklinde Türkiye'ye yerleştirmek olmuştur. (BCA: 030.10/ 124.885.4, Lef:16)

Tablo 6: Vilayet Dâhilinde Mübadeleye Tabi Elyevm Mevcut Rum Miktarı (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:7)

Vilayet	Mübadeleye Tabi Rumlar		
	Erkek	Kadın	Yekûn
Artvin Vilayeti	.	.	.
Ardahan Vilayeti	.	.	.
Adana Vilayeti	2.414	2.445	5.859
Aksaray Vilayeti	3.842	3.674	7.516
Amasya Vilayeti	33	20	53
Aydın Vilayeti	12	2	14
Edirne Vilayeti	743	655	1.398
Erzincan Vilayeti	111	119	230
Erzurum Vilayeti	193	137	330
Ertuğrul Vilayeti	.	.	.
İzmir Vilayeti	.	.	53
Üsküdar Vilayeti	.	.	.
Eskişehir Vilayeti	.	.	.
Ankara Vilayeti	.	.	.

İçel Vilayeti	44	55	99
Ordu Vilayeti	860	1.517	2.377
Isparta Vilayeti	.	.	.
İstanbul Vilayeti	.	.	15.154
Urfa Vilayeti	.	.	.
Beyazıt Vilayeti	.	.	.
Bitlis Vilayeti	.	.	.
Beyoğlu Vilayeti	.	.	.
Burdur Vilayeti	499	1.204	1.703
Bozok Vilayeti	6.648	6.903	13.551
Bolu Vilayeti	3	.	3
Tekirdağ Vilayeti	.	.	.
Teke Vilayeti	11	3	14
Tokat Vilayeti	726	1.018	1.744
Canik Vilayeti	3.167	2.976	6143
C. Bereket Vilayeti	.	.	3
Çatalca Vilayeti	.	.	15.000
Çanakkale Vilayeti	5	15	20
Çorum Vilayeti	.	.	.
Hakkâri Vilayeti	.	.	.
Hüdavendigâr Vilayeti	.	.	.
Dersim Vilayeti	.	.	.
Denizli Vilayeti	.	.	40
Yekûn	20.311	20.743	71.304

Türk mübadillerin bir taraftan yerleştirilirken diğer taraftan Rumların da oldukları yerlerden kaldırılması ve iskelelere kadar gönderilmesi icap etmiştir. Rumların büyük miktarı Yunan işgaline altına girmiş olan sahalarda olup bunlarda Yunan orduları ile birlikte kaçmıştır. İstila görmeyen yerlerdeki Rum miktarı da tablo 7’de görüldüğü üzere 112.104 kişi olup bunlar da 1 Mayıs 1923 (1339) tarihinden sonra muhtelif tarihlerde gönderilmişlerdir. (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:16)

Tablo 7: Vilayet Dâhilinde Mübadeleye Tabi Elyevm Mevcut Rum Miktarı-2
(BCA: 030.10/124.885.4, Lef:9)

Vilayet	Mübadeleye Tabi Rumlar		
	Erkek	Kadın	Toplam
Nakli yekûn	20.311	20.743	71.304
Diyarbakır Vilayeti	86	81	167
Zonguldak Vilayeti	.	.	.
Siirt Vilayeti	.	.	.
Sinop Vilayeti	.	.	1.418
Sivas Vilayeti	479	544	1.023
Siverek Vilayeti	.	.	.

Saruhan Vilayeti	.	.	.
Trabzon Vilayeti	660	838	1.498
G. Antep Vilayeti	.	.	.
Kars Vilayeti	.	.	.
Kırk Kilise Vilayeti	.	.	.
Karahisar Ş. Vilayeti	64	52	116
Afyon K.H. Vilayeti	3	.	3
Karasi Vilayeti	.	.	.
Kastamonu Vilayeti	474	606	1.080
Kocaeli Vilayeti	.	.	.
Kozan Vilayeti	.	.	555
Konya Vilayeti	583	2719	1.498
Kır Şehir Vilayeti	.	.	.
Kayseri Vilayeti	3.544	4.996	8.540
Çankırı Vilayeti	.	.	.
Kütahya Vilayeti	.	.	.
Gelibolu Vilayeti	.	.	.
Gümüşhane Vilayeti	.	.	5.195
Genç Vilayeti	.	.	.
Giresun Vilayeti	.	.	10
Lazistan Vilayeti	10	13	23
Mardin Vilayeti	.	.	.
Mersin Vilayeti	.	.	1.512
Maraş Vilayeti	.	.	.
Elaziz Vilayeti	63	138	201
Malatya Vilayeti	.	.	.
Menteşe Vilayeti	.	.	.
Muş Vilayeti	.	.	.
Niğde Vilayeti	7.602	10.339	17.941
Van Vilayeti	.	.	.
Yekûn	33.869	41.070	112.104

Yunan kaynaklarından alınan bilgiye göre Yunan hükümeti 135.164 ailenin iskânı ile meşgul olmuştur. Bu ailelerden 72.581 adedi hükümet tarafından yerleştirilmiş ve 62.583 âdeti de muhtar iskân komisyonu tarafından iskân olunmuştur. Yunan Hükümeti yalnız Türkiye'den gitmiş mübadil Rum iskânı ile meşgul olmuştur. Bu muhacirlerden esasen Trakya ve Adalar Denizi Sahillerinden olan yaklaşık 100.000 mübadil, mübadeleden önce Yunanistan'a hicret etmiş bulunuyorlardı. Yunanistan'ı terk eden Türk mübadilleri bıraktıkları haneler ve bütün yapılar hiçbir arızaya uğramadan Yunanlıların eline geçmiş olduğu gibi Türk mübadillerin çift hayvanları, ziraat aletleri ve bütün istihsal vasıtaları çok ucuz bedellerle Rum mübadillerin eline geçmiştir. Keza Trakya'dan gelenler bütün hayvanlarını ve menkul mallarını beraber

götürmüşlerdir ki Türk mübadillerden bu bahtiyarlığa nail olan hiç yoktur. Yunan mübadillerin çoğu daha Türkler kendi evlerinde iken bu hanelere girmişler her şeyi tam düzeninde ve tam işler bir halde ele geçirmişlerdir. Türklerin Yunanistan’da bıraktığı ev miktarı belki Rumların Türkiye’den bıraktıklarından azdır. Ancak Rumlardan sağlam olarak kalan evlerden de fazladır. Rumların bıraktıkları evlerin bilhassa İzmir ve Manisa havalisinde bıraktıklarının büyük bir kısmı tahrip edilmiş veya yanmıştır⁵. İskân Komisyonu tarafından göçmenlere 88.700 ev verilmiştir. Mübadele kapsamına girmeyen ve iskân yasasının kapsamındaki sığınmacı göçmenlere de 20.797 terk edilmiş ev dağıtılmıştır. Bu sayının içinde terk edilmiş Rum evlerinden başka, terk edilmiş Ermeni evleri de bulunmaktaydı. (Arı, 1995:213) Mübadeleden istisna bırakılan İstanbul şehrine mübadeleye dâhil bırakılan yerlerden gerek Harbi Umumide, gerek Milli savaşta birçok kişi gelmiş ve bazıları da daha Harbi Umumi’den evvel oraya gelip yerleşmiş bulduklarından ve bunlar Türkiye’yi terke taraftar da olmadıklarından İstanbul’dan gitmek istememişlerdir. Bunun için kimin mübadeleden hariç kalması ve kimin dâhil olması işi İstanbul’da belirmiş ve kabul edilen Etablı Esasına göre bunları yeniden gözden geçirmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Mübadele işi tarihte misli geçmeyen kendine mahsus bir hadisedir. Bütün tarih seyrince şüphesiz harp esirlerinin mübadelesi gibi bazı tebaa mübadelesi olmuştur. Ancak Lozan mübadilleri şeklinde tarihte vukuuna tesadüf olunamamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti 500.000 halkı bir buçuk yıl içinde Yunanistan’dan kaldırıp Türkiye’ye yerleştirilmiştir. Viyana ve Varşova kapılarından bugünkü kapularımıza kadar olan bu gün üzerinde büyük büyük devletler teşekkül etmiş bulunan geniş sahada milyonlarca Türk yaşamaktadır. Bu sahalarda Türk hâkimiyeti kalktıkça Türk halkı da dönüş göçünü yapmaya mecbur kalmıştır. İki buçuk asırdan beri devam edegelen bu dönüş göçü içinde (Bütün menkul mallarını alıp veya değerleri ile satıp gayrimenkullerini de bedellerini tamam alıp göçen) tek bir kafiye gösterilemez. Bıraktığımız yerlerdeki vatandaşlarımız büyük tazyikler karşısında o dede yurtlarını olduğu gibi bırakıp karşılığında hiç bir şey almadan kaçıp gelmeye mecbur olmuşlardır. Yugoslavya’dan ve bilhassa Bulgaristan’dan gelenler

---

⁵ “Yunan ordusu çekildiği ve gideceği yerleri muntazam bir sistem dâhilinde tahrip etmiştir. Tahribat hakkında yapılan tahkikat neticesinde Lozan’da heyeti murahhasımızın konferansa verdiği muhtırada can ve mal tahribatından başka 1050 köyle 2 kasabanın bir şehrin tamamıyla İzmir, Eskişehir ve Afyon gibi şehirlerimizin en mühim ve en mamur kısımlarının yandığı gösterilmişti. Yalnız Eskişehir ve Afyon’da 6550 ev yakılıp yıkılmıştı” bkz., BCA: 030,10/124.885.4, Lef:46.

ölküçä zor durumdadırlar. Romanya'dan gelenler bile mallarının yarı değęerlerini almış değerlerdir. Bütün bu muhaceret kafileleri içinde mallarının en çok değęerini alabilen kafile bu yarım milyonluk mübadil kafilesi olmuştur. Eęer bu kafile mübadeleye tabii tutulmasaydı bunlarda Bulgaristan, Yugoslavya'dan gelen muhacir kafileleri gibi mallarını yok pahasına bırakacaklar ve Türkiye'ye eli boş döneceklerdi. Yapılan bu mübadele sonucunda 100.000.000 Liradan fazla tutan servet kurtarılmıştır. (BCA: 030.10/124.885.4, Lef:18)

SONUÇ

Mübadele olayı, Balkan ve Kurtuluş Savaşları'nın sıcağında, işgal altında can güvenliği kalmayan kitlelerin huzura kavuşmasını sağlayan ve aynı zamanda uluslaşma sürecimize yardımcı olan önemli bir gelişmeler olmuştur. Mübadele İmar iskân Vekâleti kurularak, öncelikle gelen göçmenlerin yerleşebileceği yerler araştırılmış, bu bölgelerin coğrafi, iktisadi ve ekonomik şartlar dikkate alınarak, gelen göçmenlerin mesleki durumları göz önünde tutulmuş, belirlenen yerlere dengeli bir şekilde yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle ülke sınırları içerisinde gerekli incelemeler yapılmış, taşınır ve taşınmaz mal miktarları araştırılmış, terk edilecek malların ne kadar süre içerisinde boşaltılacağı ve terkedilmış bağ, bahçe ve tarlaların miktarları konusunda ayrıntılı raporlar hazırlanmıştır. Ülke sınırları içinde, ne kadar miktarda ve nitelikte terkedilmış taşınır-taşınmaz mal bulunduğu; terkedilmış malların ne kadarlık süre içinde boşaltılabileceği; terkedilmış bağların, bahçelerin, tarlaların miktarının ne kadar olduğu konusunda ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır.

Ekonomik açıdan mübadele, kısa vadede olumsuz etkileri olmasına rağmen, uzun vadede siyasi, iktisadi ve askeri bakımdan olumlu bir gelişme sayılabilir. 1923-1925 yılları arasında mübadillerin Türkiye'ye gelmesiyle birlikte, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Mübadillerin Türkiye'ye yaptığı önemli katkılardan biri ekonomik alanda sağladıkları etkinlik olmuştur. Geldikleri yerlerde ticaret, sanayi ile uğraşan mübadiller Türkiye'de benzer alanlarda yatırımlar yapmışlar ve ülkenin kalkınmasına yardımcı olmuşlardır. Katkı sağladıkları alanlardan birisi de tarım olmuştur. Bilhassa tütün, zeytin, pamuk gibi Türkiye ekonomisi için hayati önem taşıyan bitkilerin yetiştirilmesinde geldikleri yörelerde öğrenmiş oldukları farklı metotlar sayesinde yaptıkları üretim ile sağladıkları artı değer tarımda önemli gelişmelerin yolunu açmıştır.

Bu dönemde Anadolu'dan 1.200.000 Rum Yunanistan'a göç ederken, Yunanistan'da yaşayan yaklaşık 500.000 Müslüman

Anadolu'ya göç etmiştir. Çok sayıda insanın yerinden yurdundan edilmesi, göç edenler arasında kargaşa ve umutsuzlukların yanı sıra, iki ülkenin toplumsal ve siyasal dokusunda köklü dönüşümler meydana getirmiştir.

KAYNAKÇA

BCA, 030. 10 / 124. 885. 4, (Lef 1-104)

BCA, 030.18.1 / 10.33.20

BCA, 030. 10 / 123. 873. 18

BCA, 272. 12 / 41. 45. 6

BCA, 272. 14 / 76. 27. 9

BCA, 272. 12 / 40. 41. 4

Aghatabay, C. Z. (2007), *Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, İstanbul: Bengi Yayınevi.

Ağanoğlu, H. Y. (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Akalın, G. (2010), *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihinin Liberal Yorumu*, Ankara: Orion Kitabevi.

Aktar, A. (2007), “*Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1927*”, *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arı, K. (1990), “*Yunan İşgali Sonrasında İzmir'de 'Emvâl-i Metruke' ve 'Fuzûli İşgal' Sorunu*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (18), 627-657.

Arı, K. (1999), “*Mübadillerin Taşınma İşinin Türk Vapur Kumpanyalarına Verilmesi, Mübadele ve Ulusal Ekonomi Yaratma Çabaları*”, *Toplumsal Tarih*, 68, 12-17.

Arı, K. (1995), *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul: Türkiye Vakfı Yayınları.

Emgili, F. (2014), “*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi*”, *Türkiye Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 105-123.

Erdal, İ. (2007), “*Türk-Yunan Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci ve Sosyal-İktisadi Değişimdeki Roller*”, *International Congress of Asian and North African Studies*, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), s.1263-1278.

- Erdal, İ.** (2017), “*Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri*”, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, 25(40), 203-214.
- Ersel, Hasan, Kuyaş, Ahmet,** (2002), Cumhuriyet Ansiklopedisi C.1, (1923-1940), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökçaftı, M. A.** (2010), *Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güler, A.** (2007), *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Hatipoğlu, M. M.** (1997), *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Hirschon, R.** (2005), “*Lozan Sözleşmesinin Sonuçları*”, *Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Çeviren: Müfide PEKİN- Ertuğ ALTINAY, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İskân Tarihçesi,** (1932), İstanbul: Hamit Matbaası.
- Karataş, M.** (2004), “*Türk Yunan Nüfus Mübadelesi 1923-1925*”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara.
- Ökçün, G.** (1971), 1923 Türk İktisat Kongresi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Önder, S.** (1990), *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri: 1912-1930*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.
- Belli, M.** (2006), *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Ekonomik Açından Bir Bakış*, Çeviren: Müfide PEKİN, İstanbul: Belge Yayınları
- Resmi Gazete,** 1771 Nolu Kanun
- Selek, S.** (2006), *İsmet İnönü Hatıralar*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toprak, S. V.** (2015), “*I. Dünya Savaşı’ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye’ye Göçenlere Karşı Yunanistan’ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansıması*”, İÜTAE Türkiyat Mecmuası, 25 (1), 253-273.
- Tosun, R.** (2002), *Türk Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi*, Ankara: Palet Yayınları.
- Yeşiltuna, S.** (2007), *Resmi Kanun, Kararname, Rapor ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Zengin, C.** (1998), *Türkiye ve Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi ve Kamuoyu: 1918-1930*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.